

Separatizmə ayrılan rol

Böyük siyasətdə onlar işə yarayır

Brüsseldə Avropa Birliyi Parlamentində noyabrın 30-da "Türkiyədə milli azlıqların hüquqları və çərkəz problemi" mövzusunda 5-ci toplantı keçirilirdi. Bundan öncə - oktyabrın 29-da Bursada çərkəzlər ayrıca toplantı keçirərək "Türkiyə Qafqaz Dərnəkləri Federasiyası"ndan ayrılmaq barədə qərar qəbul etmişdilər. Brüssel toplantısı ərafəsində - 19-21 noyabr günlərində Gürcüstanın paytaxtı Tbilisidə "Çərkəz topluluqları və yeni siyasi düzən" mövzusunda başqa bir konfrans vardı.

Gözdən qaçmayan budur ki, son beş ildə "Orta Şərq Çərkəz Diaspor Təşkilatları Federasiyası"nın (İordaniya, Suriya, İsrail, Misir), "Avropa Çərkəz Diaspor Təşkilatları Federasiyası" (Almaniya), "Amerika Çərkəz Dərnəkləri Federasiyası" təşkilatlarının yaradılması, onların Quzey Qafqaz və Türkiyəyə yönəlik aktiv siyasətə səfərbər olunmaları prosesi inkişaf etdirilməkdədir.

İddia olunmağa başlayıb ki, guya Türkiyədə 3 milyon çərkəzsilli (abaza, ubıx, kabarda, çərkəz, abxaz, adıgey) xalq yaşayır və onlar milli hüquqlarına sahib olmalıdır. ABŞ Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin hesabatlarında isə qeyd olunur ki, çərkəzsilli topluluqların sayı 500 min nəfərə yaxındır.

Bir sözlə, Türkiyədə xəyali "Kürdüstan", "Qərbi Ermənistan" ssenarilərində bu dəfə "Çərkəziya" əlavə olunur. Yaxud buna cəhdlər, təşəbbüslər var.

Uzaq 1921-ci il təkrar olunur?

1921-ci il 24 aprel tarixində Türkiyənin yunan işğalı altında olan İzmir şəhərində İngiltərə və Yunanıstanın işğalçı qüvvələrinin komandanlığı kürdlərin və çərkəzlərin ayrıca qurultaylarını keçirdilər. O zaman "Çərkəz Konqresi"nin yaradılması, Anadoluda "Çərkəziya Respublikası"nın elan edilməsi üçün imza atıldı. Bu qurultaydan sonra işğalçı qüvvələrin komandanlığı altında çərkəzlər silahlandırılaraq Türkiyə Cümhuriyyətinin yaradılmasına qarşı mübarizəyə yönəldilər.

Həmin il dekabrın 13-də İngiltərə işğalçı qüvvələrinin baş komissarlığı Londona, Xarici İşlər Nazirliyinə göndərdiyi hesabatında qeyd edirdi: "Qara dəniz kıyısında İngiltərənin himayəsində olmaqla Çərkəziya regionu yaradılmaqdadır".

1922-ci ilin yazında isə Londona göndərilən raportda "İoniya muxtariyyəti"nin konfederativ şəkildə qurulması təklif olunurdu. Belə ki, çərkəz, erməni və rumlardan ibarət "Kiçik Asiya" dövlətinin qurulması, bu toplumların Mustafa Kamal Atatürkə qarşı silahlı mübarizəyə qalxması üçün Həsən Paşanı silahlandırmaq vacib sayılırdı. İngiltərənin Anadolu və Orta Şərq üzrə xüsusi nümayəndəsi Lord Kerzon belə qeyd edirdi:

"Anadoluda türk olmayan topluluqların mərkəzi Bursa olmaqla Qərbin nəzarətində bir dövlət modelinin rəsmiləşdirilməsinə çalışmalıyıq. Bunsuz Qərbin Orta Şərq, Qafqaz və Orta Asiya siyasəti iflasa uğraya bilər. Çərkəzlərə önəm verilməklə biz prosesləri sürətləndirmək imkanı əldə etmiş oluruq. Lozanna anlaşmasında isə bütün bunlar rəsmi status almalıdır".

Anadoluda kürd, erməni, çərkəz, rum, suriyani, arnaut, laz və digər milli azlıqların hüquqlarını bəhanə edərək, Türkiyənin çökdürülməsini hədəfə alan böyük güclər 1921-1923-cü illərdə bir sıra silahlı üsyanlar təşkil etmişdilər. 1921-ci ildə İngiltərə kəşfiyyatına çalışan Mustafa Sağır həbs olunandan sonra, Qazi Mustafa Kamal Paşa həmin kəşfiyyat məlumatları və sənədləri deşifrə etməyi bacarmış, etnik separatizmə söykənən mərkəzlərin, güclərin, silah və maliyyə qaynaqlarının yerini bularaq misli görünməmiş əməliyyat tədbirləri keçirərək Anadolunun bütünlüyünü qoruyub saxlaya bilmişdir.

Çərkəzlərə marağın sirri

"Soyuq savaş" bitdikdən sonra, Türkiyədə Qafqaz kökənli topluluqların bir sıra ictimai qurumları yarandı. Bu qurumlar arasında Quzey Qafqaz topluluqları bir araya gələrək "Türkiyə Qafqaz Dərnəkləri Federasiyası" təşkilatını qurdular. Çərkəzlərə məxsus ictimai qurumlar Quzey Qafqaz, Orta Şərq, Avropa, ABŞ, Kanada, Avstraliyaya qədər öz soydaşları ilə daha sıx əlaqələr yaratmaqla, ictimai düşüncədə üç qrupa bölündülər.

Buraya Quzey Qafqaz siyasətində "radikal islamçı", Qərbin dəstəyilə "Quzey Qafqazda etnik ayrımcılar" və "sadəcə öz tarixi yurdlarına dönmək istəyənlər" daxil idilər.

1991-ci ildə Orta Şərqdə başlanan "Körfəz savaşı" zamanı Livan, İran, Suriya, İraq, İordaniya, Liviya, Türkiyə kimi strateji önəm daşıyan coğrafiyada "etnik ayrımcılıq" siyasətinin də təməli qoyuldu. Ötən yüzilin 60-80-ci illərində silahlı etnik ayrımcılığa önəm verilirdisə, bu dəfə həmin bölcü siyasətin şərtləri daxilində "dövlətləşmə" modeli üstün hesab olunmağa başlandı. İraq, Suriya, İran və Türkiyənin daxilində qondarma "Kürdüstan"ın yaradılması, bunun ardınca isə digər milli azlıqları da bu yöndə səfərbər etmək üçün qəti addımlar atılmaqdadır.

Geosiyasi müstəvidə duran əsas hədəf isə Orta Şərqdə, Qafqazda "cırtan dövlətlər" modelinin formalaşdırılması durur. 2002-ci ilə qədər bu yöndə ictimai səfərbərlik modeli tətbiq olunurdusa, indi 8 ildir AKP iqtidarının söyləri nəticəsində bu strateji hədəfləri "açılım projeləri" müstəvisində rəsmiləşdirməyə çalışırlar. Silahlı mübarizə metodu indi öz yerini sivil qaydada milli azlıqlara məxsus ictimai və siyasi təşkilatlar biçimində fəaliyyətlərə verir.

Türkiyədə "Demokratik Toplum Partiyası"nın (DTP) yaradılması, onların hətta ölkə parlamentində yetərinə deputatla təmsil olunmaları, Türkiyədə ən azından "Kürdüstan muxtariyyəti"nin yaradılması üçün iradə nümayiş etdirmələrinin ardınca "çərkəz", "erməni", "rum", "arnaut", "laz" və digər milli azlıqlar üçün də belə bir münbit şəraitin yaradılması iddiası gündəmə gəlməkdədir.

İllər uzununu bu dövlətin bütünlüyünü qoruyan insanlar isə çeşidli ittihamlarla həbslərə atıldığı bir zamanda etnik bölcülüğün, ayrımcılığın inkişaf etdirilməsi, AKP tərəfindən onların dəstəklənməsi bütün qaranlıq səhifələrə işıq salıb. Sözdə Türkiyənin Avropa Birliyinə üzv olması üçün gərəkən reformların həyata keçirilməsi yönündə dərin siyasət apardığını elan edən güclər "milli azlıqların hüquqlarının təmin edilməsi" strategiyasını gündəmə gətirməklə ölkənin bir neçə regiona parçalanması üçün çalışdıqlarını heç də gizlətmirlər. Məhz AKP iqtidarının sayəsində dövlətin "Milli Güvənlik Siyasəti Bəlgəsi" tam dəyişdirilmişdir.

Mütəxəssislərin fikrincə, Türkiyədəki bu siyasətin ardınca Qafqazda "cırtan dövlətlər" modelinin tətbiqi üçün də artıq bir sıra layihələr hazırlanıbdır. Transkontinental şirkətlərin və onlara dayaq olan böyük dövlətlərin strateji hədəfində regionun təbii qaynaqlarını nəzarətə almaq üçün "kukla dövlət" modeli daha sərfəli hesab olunur.

Çərkəz kökənli topluluqlara marağın artması əslində Qara dəniz sahili boyunca regionda Türkiyə və Qafqaz dövlətlərinin (Azərbaycan və Gürcüstan) vahid strategiya xətti üzrə inkişaf etməsinin qarşısının alınmasına xidmət edir. Çünki çərkəz kökənli topluluqlar həm Quzey Qafqaz, həm də Türkiyədə daha çox "antitürk" siyasəti yönündə böyük təbliğat şəbəkəsinə daxil olublar. Bunu Kabarda-Balkar, Qaraçay-Çərkəz, Adıgey respublikalarında və bölcü Abxaziya rejimində çıpaqlığı ilə müşahidə etmək mümkündür. İndi həmin ssenariyə Türkiyə, Avropa, Orta Şərq və ABŞ-dakı çərkəz kökənlilərin də qatılması çox ciddi siyasəti hədəflərə hesablanıb.

BOP-un ardınca Qərbi Asiya modeli tətbiq olunacaq?

Qərb dövlətlərinin neoimperiya siyasətində uzun müddət "Böyük Orta Doğu Projesi" (BOP) əsas strateji hədəf idi. Bu sırada əsas maraqlar Orta Şərq dövlətlərini bir neçə cırtan regiona bölməklə regionun enerji qaynaqlarını daha çox sömürmək, burada "kukla hakimiyyətlər rejimi"ni rəsmiləşdirmək, etnoloji baxımdan xalqların ənənəvi həyat tərzini psixoloji, dini, mədəni baxımdan "Qərb modeli" şərtləri daxilində assimilyasiya etmək kimi hədəflər durub.

Pakistan, Əfqanıstan, İraq, Suriya, Yəmən, Livan buna örnəkdir. İndiki məqamda BOP strategiyasına daxil olan əsas hədəflərdən biri də Əfqanıstan və Pakistanı nəzarətə almaqla Orta Asiyanın təbii sərvətlərini, xüsusilə dünyanın ən zəngin neft, qaz, filiz, uran, molibden və digər sərvətlərini "isti sulara" (Hind okeanı) çıxarmaqla regionun Xəzər-Qafqaz-Türkiyə strategiyasının iflasa uğradılmasını, daraldılmasını rəsmiləşdirməkdir. Türk xalqlarının dominantlıq etdiyi bu üç region anlayışı qlobal müstəvidə dünyada yeni güc mərkəzinin inkişaf etməsinə qarşı ən sarsıdıcı maneələrdən biri hesab olunur.

Digər tərəfdən, "milli azlıqlara muxtariyyət hüquqlarının verilməsi" projesi paralel şəkildə inkişaf etdirilir. İraqda son 8 ildə tətbiq olunan "Şiə İraqı", "Sünni İraqı", "İraq Kürdüstanı" modeli bütün bunlara bir örnəkdir. İndi hədəfdə Qərbin siyasi çevrələrində açıq şəkildə ifadə olunan "Qərbi Asiya Projesi" (Türkiyə, Qafqaz və Orta Asiya) üçün addımlar atılmağa başlanılıb. Çərkəzlərlə bağlı Avropa Şurası və Avropa Birliyində ardıcıl olaraq "çərkəz masası"nın gündəmə gətirilməsi də buradan qaynaqlanır.

Türkiyədə çərkəz kökənli topluluqlara artan maraqlar çərçivəsində həm də Quzey Qafqazdakı çərkəzlərin hərəkətə keçməsi artıq yeni bir tandem inkişafına təkan verməkdədir. İndi bir tərəfdən Rusiya, digər tərəfdən isə

Qərbin maraqlarının toqquşması kimi dəyərləndirilən "çərkəz masası" bəlli bir dartışmalarla müşahidə olunmur. Qərbdə çox yaxşı anlayırlar ki, Qərbi Asiya regionunda yaşayan xalqlar müxtəlif dinlərə və dillərə sahib olsalar da, onlar minillərdir eyni ortaq mədəniyyətin daşıyıcılarıdır. Bu etnoloji mədəniyyət daha çox türk ünsürü üzərində köklənibdir.

Buna görə də etnik ayrımcılıq strategiyasını tətbiq etməklə onları antitürk siyasətinə yönəldirlər. Süni "Kürdüstan" və "Çərkəziya" modeli isə bunun bir örnəyidir. Qərb təbii qaynaqlarla yanaşı, insani qaynaqları (fərqli milli azlıqlar) da özünün strateji hədəflərinə yönəltməkdədir. Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan nə qədər sülh tərəfdarı olduqlarını elan etsələr də, Qərb və digər güclər "etnik separatizmə" qarşı ciddi addımlar atmaq fikrində deyillər. Bunu biz azərbaycanlılar yaxşı görür və dərk edirik.

Çərkəzlərlə bağlı Türkiyə, Avropa və Rusiyada məqsədli şəkildə qurultayların, konfransların keçirilməsi, onların aktiv siyasətə gətirilməsi və təşkilatlandırılması Qərbi Asiya modelinin tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, Qafqazda erməni separatizminin yeni mərhələdə güclənməsi deməkdir. Abxaziyada 74 minlik ermənilərin abxazlarla bir sırada durması, Gürcüstana qarşı "Camtxe Cevaxk", Güney Osetiyada "ironi" ideyası ətrafında birləşməsi, "Dağlıq Qarabağ" düyününün açılmaması, Dağıstanda "Güney Dağıstan" (Ləzgistan) modelinin sürətləndirilməsi bu prosesin başlanğıcı hesab olunur.

Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstanın zəif duruma düşməsi üçün aparılan bu siyasi hədəflərin ömrünün nə qədər olacağı isə bəlli deyil. Problemin görünən tərəfi odur ki, artıq Türkiyəyə qarşı yeni etnik bölücülük iddiaları inkişaf etdirilməkdədir. Belə bir strategiya Azərbaycanı da bu hədəflərə hesablanan və dondurulmuş şəkildə olsa da, nə zamansa təhdid edə bilər.

Ənvər BÖRÜSOY, Azərbaycan Milli Strateji Təhqiqatlar Mərkəzinin (AMSTM) eksperti